

УДК 811.161.2'373.7

ВІДОБРАЖЕННЯ МІФОЛОГО-РЕЛІГІЙНИХ УЯВЛЕНЬ ПРО ПРОСТІР У ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЯХ З КОМПОНЕНТОМ *ЗЕМЛЯ*

Лебедева Т.Н.

Таврический национальный университет им. В.И. Вернадского, г. Симферополь, Украина
E-mail: svetoniya@mail.ru

В статье исследуются фразеологические единицы с компонентом *земля* в этнолингвистическом аспекте. Проанализирован фрагмент языковой картины мира, в котором на уровне фразеологии отображаются мифолого-религиозные представления об одном из важнейших понятий бытия – пространстве.

Ключевые слова: фразеологическая единица, компонент, символ.

Постановка проблеми. Уявлення про простір є суттєвим фрагментом будь-якої мовної картини світу. Специфіку феномену простору влучно сформулював Ю.М. Лотман: «Просторова картина світу багатопланова: вона увібрала в себе і міфологічний універсум, і наукове моделювання, і побутовий «здоровий глузд»... Унаслідок чого створюється складний семіотичний механізм, який перебуває в постійному русі» [4, 164]. Серед просторових характеристик, що позначають членування простору й ставлення людини до цього членування, нами обрано архетип *земля*.

Проаналізувати складову мовної картини світу, в якій на рівні фразеології відображається таке універсальне поняття, як простір – **мета** запропонованої роботи. **Завдання** розвідки полягає в тому, щоб виявити й описати ФО з компонентом *земля*, що характеризують одне з найважливіших категорій буття – поняття простору; довести, що мовна репрезентація категорії простору ґрунтується на міфологічних і релігійних уявленнях, та з'ясувати вплив міфологічного мислення, релігійного світогляду на світобачення сучасної людини.

Із просторовою семантикою, точніше з географічним поділом, пов'язана, зокрема, ФО *земля обітована* в значенні «Ізраїль. Мається на увазі територія ізраїльської держави, яка розташована на землях древньої Палестини» [3, 237]. Витоки цієї ФО походять з біблійної оповіді про вихід євреїв з Єгипту.

Відповідно до Святого Письма, Господь наказав Мойсею вивести ізраїльський народ з єгипетського полону «до Краю доброго й широкого, до Краю, що тече молоком та медом» [Вихід 3: 8], тобто багату і щедру. Після сорокарічного походу вони дісталися землі, про яку Бог сказав: «Оце той Край, що Я присягнув Авраамові, Ісакові та Якову, говорячи: Насінню твоєму Я дам його» [Повторення закону 34: 4]. Сьогодні на цій землі розташована країна Ізраїль, яка виникла внаслідок багатовікового прагнення євреїв створити власну державу на території, що належить, як гласить Біблія, їх пращурам. Обітованою, тобто обіцяною, ця земля названа в посланні апостола Павла до євреїв: «Вірою Авраам, покликаний на місце, яке мав прийняти в спадщину, послухався та й пішов, не відаючи, куди йде. Вірою він перебував на Землі Обіцяній, як на чужій, і проживав у наметах з Ісаком та Яковом, спів-

спадкоємцями тієї ж обітниці» [Послання до євреїв 11: 8,9]. Саме тут, за припущенням дослідників з історії християнства, знаходилася країна Едемська – рай земний, насаджений самим Богом для перших людей. Для кожного християнина це місце вважається священним. Сьогодні *раєм земним* називаємо благодатну місцевість, яка приносить задоволення та насолоду; місце, де можна жити щасливо й безтурботно. Глумачення біблійної за походженням ФО *рай земний*, на наш погляд, відображає побутове, спрямоване на матеріальне, світобачення сучасної людини.

Зі значенням простору, який знаходиться далеко, вживаємо ФО *на край землі, [аж (хоч, геть)] на край землі (світу, світа), з тридев'ятої землі, за тридев'ять (за тридесять) земель, за сім земель*.

Компонент *край* у складі ФО *на край землі* пов'язаний з міфологічним сприйняттям землі, всесвіту. *Край* уявлявся нашим пращурам межею, але не власне рисою, рубежем, а стороною, місцем, де закінчується простір. Вислів походить з найдавніших уявлень про землю як площину, за краями якої простягається безмежний океан і зверху накривається небесним склепінням [7, 355]. Подібне сприйняття простежується в релігійному світогляді. У Святому Письмі часто вживаються алегоричні й образні вислови, що використовуються для опису землі й неба. Зокрема, видиме небо зображується в Біблії як шатро чи намет: «Він (Творець) небо простяг, мов тканину тонку, і розтягнув Він його, мов намета на мешкання» [Ісаї 40: 22]; називається склепінням небесним, який своїм нижнім краєм торкався країв землі: «від кінців неба аж до кінців його» [Матвія 24: 31], «від краю землі до крайнеба» [Марка 13: 27] (пор. ФО *на край землі*).

Синонімічною до ФО *на край землі* безперечно є ФО *за тридев'ять земель*, яка вважається фольклорною за походженням. Висловом *за тридев'ять земель, у тридесятому царстві* починається не один казковий текст. Така початкова (ініціальна) формула потрібна казкарю для того, щоб зорієнтувати слухача в просторі. Вона через стрункість, стійкість структури й форми, закріпленість за жанром і місцем у цьому жанрі, часту повторюваність і загальновідомість безперечно є «стабільним казковим зворотом», а тим самим (незважаючи на думку деяких дослідників) належить не до зворотів змінного типу, а до стійких словосполучень [5, 306]. Частіше вживається подана ФО з дієсловами руху «їздити, піти, поспішати».

Символіка компонента *тридев'ять* пов'язана зі стародавніми віруваннями в магічну природу числа. Числа «три» і «дев'ять», які входять до його складу, вважалися сакральними для багатьох народів світу й асоціювалися з моделлю всесвіту (верх – середина – низ; початок – існування – кінець), формулою для творення світів тощо [8, 300]. Крім того число *тридев'ять* належить до дев'ятирічної системи числення, що існувала на Русі поряд із десятирічною, й означає «двадцять сім» [7, 248]. Проте в казках, – як зазначає В.М. Мокієнко, – цей вислів віддаляється від точного числівника й означає «дуже далеко». Дослідження останнього часу показали, що слово *тридев'ять* має тільки зовнішні ознаки числівника, хоч на справді ним не є; а належить до обставинних прислівників зі значенням «дуже, безкінечно далеко» [9, 100-101].

У ФО *за тридев'ять земель* «множинність» земель створює образ віддаленості від «свого» простору, унаслідок чого метафорично образний зміст ФО співвідноситься з далеким, невідомим, незасвоєним простором, який є потенційно

небезпечним для людини (пор. ФО *хоч на край землі (світу, світа)*). Підставою для такого твердження слугують найдавніші форми усвідомлення світу – архетипічні опозиції «далеко – близько», «свій – чужий». *За тридев'ять земель* – це незнайомий, хаотичний, «чужий» простір, світ хтонічної сили. Людина, залишаючи «свій», рідний, відомий, гармонійно побудований простір і тим самим, порушуючи умовну межу між світом «своїм» і «чужим», прирікає себе на випробування. Пригадаємо будь-який казковий сюжет: на кожному кроці позитивного героя (Івана-царевича, Івана-дурака) підстерігає небезпека, коли він вирушає *за тридев'ять земель* – у царство Баби Яги, Коцея Безсмертного – персонажів, які втілюють сили зла. Це місце знаходиться за ланами, за лісами, за рікою, за горами, тобто далеко від світу «своїх». «Неназване місце за тридев'ять земель, – вважає В. Айрапетян, – куди заїхали в одній із російських казок Заморишек і його брати й де живе зла Баба-Яга, – це інше тридесяте царство» [1, 262-263]. Відомий дослідник фольклору В.Я. Пропп так само припускає, що *за тридев'ять земель* – найменування царства мертвих, «того», «іншого» світу [6, 18]. Учений подає й другу версію походження ФО. Деякі уривки казок, підібрані В.Я. Проппом, прямо називають, що *за тридев'ять земель* розташовано небесне сонячне царство, саме тому в казках переважає «золотий колір як синонім вогняності» [6, 22]. До речі, в інтернет-ресурсах на тему «Ведичний погляд» неодноразово підкреслюється, що *за тридев'ять земель* – це за межею Сонячної системи, в яку входять тридев'ять, тобто двадцять сім планет.

Розглянуті думки щодо походження вислову свідчать, що в сучасній ФО *за тридев'ять земель* закріпилося значення дуже віддаленого простору (навіть потойбічного чи небесного світів). Такий простір сприймається як чуже, невідоме, іноді потенційно небезпечне.

Висновки та перспектива. Отже, у міфолого-релігійному уявленні *земля* характеризує простір: рідний простір – від прадідівської, батьківської землі, ріднини – до географічного поділу – країни, планети в цілому. У фразеологічній картині світу українців *земля* асоціюється з віддаленим простором – *на край землі* або окремою територією – *земля обітована*. Кількісно переважають ФО зі значенням простору, який знаходиться далеко.

Література

1. Айрапетян В. Толкуя слово: опыт герменевтики по-русски / В. Айрапетян. – М.: Языки славянской культуры, 2001. – 484 с.
2. Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту із мови давньоєврейської та грецької на українську наново перекладена.
3. Большой фразеологический словарь русского языка. Значение. Употребление. Культурологический комментарий / Отв. Ред. Телия. – 2-е изд. – М.: АСТ-ПРЕСС КНИГА, 2006. – 784 с.
4. Лотман Ю.М. Внутри мыслящих миров. Человек – текст – семиосфера – история / Ю.М. Лотман. – Москва: Языки русской культуры, 1996. – 464 с.
5. Мокиенко В.М. Почему так говорят? От Авось до Ятя: Историко-этимологический справочник по русской фразеологии / В.М. Мокиенко. – СПб.: «Норинт», 2006. – 512 с.
6. Пропп В.Я. Исторические корни волшебной сказки / В.Я. Пропп. – СПб., 1996. – 59 с.
7. Русская фразеология. Историко-этимологический словарь / Соавт.: Бирих А.К., Мокиенко В.М. – М.: Изд-во "Астрель" / "АСТ" / "Хранитель", 2007. Изд. 3-е, испр., доп. – 928 с.
8. Словник символів культури України / За заг. ред. В.П. Коцура, О.І. Потапенка, М.К. Дмитренко, В.В. Куйбіди – К.: Міленіум, 2005. – 352 с.

9. Фелицина В.П., Мокиенко В.М. Русский фразеологический словарь. Более 800 выражений / В.П. Фелицина, В.М. Мокиенко. – М.: Эксмо-Пресс, 1999. – 400 с.

Лебедева Т.М. Відображення міфолого-релігійних уявлень про простір у фразеологічних одиницях з компонентом *земля* / Т.М. Лебедева // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2011. – Т. 24 (63), № 3. – С. 247-250.

У статті досліджуються фразеологічні одиниці з компонентом *земля* в етнолінгвістичному аспекті. Проаналізовано фрагмент мовної картини світу в якій на рівні фразеології відображаються міфолого-релігійні уявлення про одне з найважливіших понять буття – просторі.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, компонент, символ.

Lebedeva T.N. Display of mythological and religious conceptions of space in phraseological units with the component of the *earth* / T.N. Lebedeva // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2011. – Vol. 24 (63), No 3. – P. 247-250.

This article explores the phraseological units with the component of the *earth* in their ethnic and linguistic aspect. Analyzed fragment of the language picture of the world, in which the level of phraseologies are displayed mythological and religious conceptions about one of the most important concepts of life - space.

Keywords: phraseological unit, component, character.

Поступила в редакцію 01.09.2011 г.